

הלכות ציצית ותפילין מתוך ספר המספיק לרבינו אברהם בן הרמב"ם

הלכות ציצית ותפילין לרבינו אברהם בנו של הרמב"ם הם פרק בספרו "כפאיה' אלעאבדין" [המספיק לעובדי ה'] בחלק העוסק בדיני תפלה ותפילין ציצית ומזוזה וכו'. חלק זה יצא לאור מכתב יד בהוצאת ב"א - רמת גן - תשמ"ט, במקור נכתב בשפה הערבית ותורגם ללה"ק, עברתי על פרק זה והשויתי למקור צילום כתב היד וקטע נוסף מהגניזה, ובכמה מקומות תרגמתי מחדש ליתר דיוק תוך היצמדות ללשון הקודש של אותה תקופה, והוספתי לזה ביאורים והארות.

אח"כ 1234567

פרק על הציצית

אמרו יתעלה ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם¹, והוא אותו המובן הרמוז עליו באמרו גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה. ונאמרו בקבלה על זה פירושים ושיעורים², וכללה ההלכה בהם הוספות והשלמות³, והכתוב עצמו מובן לפי הוראת הלשון ודרך אמירתו⁴, מורה על רוב מה שנאמר בקבלה בזה, והוא שאמרו ועשו להם ציצית מורה שתהיה העשיה חוטים תלויים בקצה הבגד, לפי שציצית הוא שם שנאמר בלשון העברית על כעין זה, אמר יחזקאל⁵ ויקחני בציצית ראשי, רומז על קווצות שער ראשו, וכך היא הציצית חוטים מפורדים ומקובצים בקשר כעין קליעת השיער אשר הם שערות רבות שמקבצתן הקליעה, ולכן אמר

כהלכתה.

1 במדבר טו, לח.

2 כלומר בתורה שבעל פה נאמרו פירושי וגדרי לשון הפסוקים ודיוקם מורים על גדרי המצוה מצות ציצית. שנאמרו בתורה שבע"פ, וכמו שיבואר לפנינו.

3 פרטי הדינים והשלמות בקיום מצות ציצית 5 יחזקאל ח. ג.

בכתוב השני גדילים תעשה לך⁶, וגדילים דבר קלוע או כעין קליעה. תרגום עבותות גדילתא⁷, ולשון תרגום ולשון קדש דומות בכמה לשונות כמו שידוע⁸.

ואמרו על כנפי⁹, מורה על החיוב שתהיה הציצית כנגד קצה הבגד¹⁰ כצורה המקובלת ולא באמצעיתו, ואמרו בכתוב השני על ארבע¹¹ מורה שהאמירה על הטלית¹² ודומיו אשר הם בעלי ארבע כנפות, ולא כל בגד שיהיה כבגדי הגוף בעלי בתי ידים ובתי צוואר ודומיהם. ואמרו אשר תכסה בה¹³ מורה על שני עניינים, האחד שיהיה הבגד ההוא והכסות ללבישה לא לסתורה וכדומה, והשני שיהיה מכסה את הגוף או רובו כמו הטלית¹⁴, לא כמו המצנפת שהיא כסוי לראש בלבד והדומה לה¹⁵, או טלית קטן שלא יספיק שיעורו לכסות את הראש ורוב הגוף. ואמרו וראיתם אותו¹⁶ מורה שאמרו אשר תכסה בה בזמן ההתעסקות והראייה¹⁷, ולא כשמיכה

ועי"ש ביאור הלכה ד"ה לשוק שדן בשיעור טלית קטן שלנו. ומלשון הראב"ם מבואר דכל שאין בו כדי לכסות ראשו ורובו פטור, וצ"ב דא"כ נתת דבריך לשיעורין, דאם הוא אדם גדול במבנה גופו לא יתחייב בציצית בגד שאינו מכסה ראשו ורובו אע"פ שמכסה ראשו ורובו של אדם שמבנה גופו קטן, ומה טעם לא הזכיר שיעור ראשו ורובו של קטן המבואר בגמ'.

15 עיין שו"ע שם סי' י' דכסותך אמר רחמנא ולא כסות הראש.

16 במדבר טו, לט.

17 כלומר בזמן שאדם עוסק בפעולותיו הן בצרכי גופו והן בעסקיו, ואף בזמן שיכול להביט אל הציצית, ובא למעט זמן השינה שאז אינו מתעסק ולא רואה את הציצית כיון שהוא עסוק בשינתו. וקצת צ"ב דלא מיעט בכללות ולא בלילה, כי לפי דבריו לא בא למעט אלא זמן השינה, והגע עצמך כשאדם עוסק בתחלת הלילה בעסקיו ויש לו אורה גדולה וכי לא יתחייב לפי הראב"ם, ומכל מקום מדבריו משמע דסובר כד' אביו הרמב"ם דביום חייב ואפי' בכסות לילה, ובלילה פטור ואפי' בכסות יום, ודלא כד' הרא"ש. ושו"ר שדברי הראב"ם דבעינן ראייה הוא מילפותא דגמ' מפסוק וראיתם אותו

6 דברים כב, יב.

7 שמות כח, יד.

8 ראה ספר הכוזרי מאמר שני פיס' מ"ח ופי' ראב"ע בראשית ל, לו, ובראש ספרו שפה ברורה.

9 במדבר טו, לת.

10 "כנגד קצה הבגד" כ"ה ע"פ צילום מהגניזה "ילי טרף" וכו', והוא מדויק יותר, וכ"ה ברס"ג הובא במאמרי "בדין המלל בכנפות הטלית" לפנינו, ובמקור של דנה "עלי טרף" ותרגם על קצה.

11 דברים כב, יב.

12 "על הטלית" במקור "ללערצ'י", ועיין פירוש המשנה כלים פ"כ מ"א ופכ"ד מ"ג, ושם כתב שבמצרים נקרא הסדין כך, וברור שכוונת הרמב"ם לטלית, והעתקתי כן כלשונו בהלכות ציצית.

13 שם.

14 תחלה הזכיר שצריך שיהיה הבגד ללבישה למעוטי לסחורה או כלי קופסא, ותנאי שני כתב מהו גדר לבישה והוא כסוי הגוף או רובו, למעט מצנפת או בגד קטן שאין בו כדי כסוי ראשו ורוב גופו. והנה בשיעור הבגד נאמר שצריך שיהיה בו כדי לכסות ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק, עיין מנחות (מ, ב) ורמב"ם פ"ג ה"א ושו"ע סי' ט"ז,

והכסות שכל אחת מהם, ואע"פ שהם בעלי ארבע זויות ומתכסים בהם אין מתכסים בהם אלא בזמן השינה, ולא בעת ההתעסקות והפניית המבט אל קצותיהם, ואלה ראיות מהמקראות שמסייעים לדברים המקובלים וההלכתיים.

ואחר ההקדמה הזאת נאמר בהסתמכות על הכתוב והקבלה והלכות מעתיקי השמועה ז"ל, שהציצית חייבים מן התורה לעשותה על טליתות הפשתן או הצמר בלבד כפי מה שסיכמו הקדמונים ז"ל¹⁸. ומדברי סופרים חובה על כל טלית יהיה חמרו מאיזה דבר שיהיה, ממה שדרך בני אדם לעשות טליתות וכסותות, כמו המשי והכותנה והקנבס ודומיהן. והעור ודומיו אינם מחויבים בציצית לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים¹⁹.

אוצר החכמה

ופשתים, ונחלקו הראשונים בפסק ההלכה, שלדעת הרי"ף והרמב"ם ומר"ן רק בגדי צמר ופשתים חייבים מן התורה, ושאר בגדים מדברי סופרים, אך דעת התוס' והרא"ש וכ"ד רמ"א דאף שאר בגדים חייבים מה"ת, ופסק הראב"ם כדעת אביו כפ"ג ה"א.

19 הא דנתמעט העור הוא משום דאינו בגד, כיון דהגדרת בגד היינו כל דבר שהוא ארוג, והעור שאינו ארוג אלא כולו מקשה אחת לא חשיב בגד, כ"כ הפוסקים בשם הלבוש עיין סי' י' ס"ד ובנו"כ שם. ובערוה"ש שם אות ט' כתב עור אינו בגד שהרי בטומאות כתוב או בגד או עור, ועיי"ע בהל' כלים פ"א הי"א, ושור"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' א' שדייק מלשון המפרשים במס' כלים פכ"ז מ"א שאף אם יארוג חוטי עור אין לו חשיבות אריגה, ומזה יליף לענין טלית העשויה מניילון דפטורה מציצית, עיי"ש. וכבר נחלקו הפוסקים בזה עיין ילקו"י סי' י' מש"כ בזה.

והנה מש"כ הראב"ם העור ודומיו, יל"ע מה כוונתו באמרו "ודומיו" וכי מה הוא הדומה לעור לפטרו מציצית, ואם כי יש לומר דלדעת הראב"ם אף בגד הארוג מחוטי ניילון פטור מציצית, מ"מ צ"ב כוונתו.

בשעת ראייה, וצ"ל דשעת ראייה היינו לאור היום ולא לאור תאורה. והרמב"ם בפ"ג ה"ז כתב שחובת הציצית ביום ולא בלילה שנאמר וראיתם אותו בשעת ראייה, ומבוארים דברי הראב"ם, אך צ"ב מש"כ בעת ההתעסקות ומיעט זמן שינה, וזה לא נזכר בגמ'.

ויש לעיין אם לד' הראב"ם צריך שיהיו ציציותיו גלויות כדי שיוכל לראותם כל שעה, והיינו כשלוש טלית תחת בגדיו, כיון שלדעתו תנאי חשוב בזמן חיוב הציצית כדי שיוכל לראותם, ועיין ב"י סי' ח' שדייק מדברי הטור דצריך שיהיה טלית קטן על מלבושיו כדי שיוכל לראות הציציות, וכ"פ בשו"ע שם סי"א. אך לדעת האריז"ל צריך שיהיה הט"ק תחת כל מלבושיו. ועדיין צ"ע אם לפי"ז צריך להוציא חוטי הציצית חוצה על בגדיו או לא, ועיין משנ"ב שם סקכ"ו שכתב שהסתרת הציצית יש בזה משום בזוי מצוה, ועיין בס' וישב הים ח"א סי' ג' שכ"ה גם לד' המקובלים, לעומת זה ראה בס' ילקו"י שם בשם רבים מחכמי הספרדים שכתב שעפ"י הקבלה לא יראו ציציות הט"ק חוצה, ומ"מ אין זה ענין לדברי הראב"ם דמיירי בטלית גדול ולא בט"ק.

18 מחלוקת תנאים היא במנחות (לט, ב) אם כל הבגדים חייבים בציצית מדאורייתא, או דוקא צמר

ולפי דקדוק ההלכה אין האדם מחויב לקנות לו טלית ולעשות בו ציצית²⁰, אלא אם היה לו טלית או כסות המחוייבים בציצית אסור לו ללבשם אלא בציצית. ואם לא היה לו טלית אינו חייב לקנות לו טלית ולעשות לה ציצית, כדרך שאינו חייב אם לא היה לו בית אלא היה דר באהל כמו הערביים ודומיהם, או אם היה לו בית שאין הבית ההוא חייב במזוזה אינו חייב לקנות לו בית החייב במזוזה או לשכרו כדי שיעשה במזוזה.

מסכת אבות

אוצר החכמה

קאמר והוא שיהיה עומד בבית, הא לאו הכי אינו חייב במזוזה, ודומה לזה יש לפרש הכרחיות מצות ציצית לשיטתו דהיינו כשמתכסה בה, ודו"ק.

ובשו"ע סי' י"ח פסק רציצית חובת גוברא, ועיין סי' י"ז באה"ט ומשנ"ב שם סק"ה שכתב וז"ל: ודע דאנן פסקינן גבי ציצית חובת גוברא ולא חובת גוברא ותרוייהו לקולא, חובת גוברא לקולא למעוטי חובת מנא, שכל זמן שאינו לובש הטלית אע"פ שיש לה ד' כנפות פטורה מציצית, ולא חובת גוברא שאינו חייב לקנות לו טלית כדי שיתחייב בציצית רק אם יש לו טלית מד' כנפות ולובשו אז חייב בציצית, עכ"ל. ולדברינו בפירוש ד' הרמב"ם א"ש שהשוה ציצית ומזוזה שהם הכרחיות, והיינו כשיתקיים התנאי שילבש טלית או שידור בבית, ודו"ק. ועיי"ע בהל' ברכות פי"א ה"ב ושם חילק בין מצוות שחובה להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותן כגון תפילין ולולב וכו', ובין מצוות הדומות לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה עיי"ש.

ושו"ר שהראב"ם כתב כעין זה בפרק הברכות בדין ברכת המצות וז"ל: שכל מצוה מהמצוות, רצוני לומר מצות עשה המחוייבת בכל מצב כתפילין וסוכה ואכילת מצה בליל הפסח ודומיהן והם שקראום ז"ל חובה, ואשר הם מחוייבות באיזה אופן ובאיזה מצב כמעקה והמזוזה המחוייבות למי שיש לו בית ובטילות אצל שוכני אוהלים, או בתים שאין חייבים במזוזה ובמעקה והם הנקראות מצוה בלבד, ואינם נקראות חובה באופן כללי וכו'.

20 כן משמע מלשון הרמב"ם פ"ג ה"י שאינה חובת הטלית אלא חובת האיש שיש לו טלית. ובמנחות (מב, א) נחלקו אם ציצית חובת טלית או חובת גוברא היא, ונפק"מ אם כלי קופסא חייבין בציצית או לא, וכן נפק"מ אם מברך על עשייתה או לא וכמו שיתבאר לפנינו. ומלשון הרמב"ם שכתב חובת האיש שיש לו טלית מבואר שלא פסק כמ"ד שהיא חובת גוברא ולא פסק שהיא חובת מנא אלא ארכבה אתרי ריכשי.

ובספר החינוך מצוה שפ"ו כתב וז"ל: שהלכה כרב דאמר ציצית חובת גוברא הוא, כלומר חיוב האיש הוא לעשות ציצית בבגד כשהוא מתכסה בו וכו'. ומבואר דאף למאן דס"ל דחובת גוברא הוא אין הכוונה שחייב לקנות לו טלית כדי לעשות ציצית, אלא כשיש לו ומתכסה בה רמיא עליה לשים בה ציצית, וזוהי כוונת הרמב"ם.

וכעין זה יש לפרש מש"כ בסוף מנין העשיין בספר המצוות כשמנה מצוות שיתחייב בהם האיש בהכרח, ומהם ציצית ותפילין ושמירת שבת, ומשמע לכאורה דהיא חובה דומיא דתפילין שצריך לקנות לו תפילין, וסותר לכאורה למש"כ בהל' ציצית הנ"ל דאינה חובה רק למי שיש לו טלית, אך מהמשך לשונו שם שכתב: ובתנאי שאמרנו שחייב באלו הששים מצוות ההכרחיות שיהיה עניינו כענין שרוב בני אדם בו, והוא שיהיה עומד בבית במדינה וכו' עיי"ש, ושם בין המצוות ההכרחיות מנה מצות מזוזה, ופשוט דליכא למאן דאמר שמזוזה חובת גוברא אלא חובת גוברא שיש לו בית שלא ידור בו בלא מזוזה. ואהא

ואע"פ שזה הוא הדיוק בחיוב המצוה, הנה יהיה רצוי ומשובח שלא ימנע שומר מצוות²¹ את עצמו מהמצוה הזאת, אלא ישתדל לקנות טלית שהיא חייבת בציצית, ויעשה בה ציצית וילבשנה תמיד²² או ברוב עתותיו, כדי ששיג בה תכלית המצוה הנכבדת הזאת אשר היא וראיתם אותו וכו'.

אוצר החכמה

1234567

ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להזהר ביותר, ע"כ. ומבואר שצריך להשתדל להיות במצב של עיטוף, ובפרט בשעת התפילה. ואם כי הרמב"ם מירי בחסיד וכו', ולדעת הראב"ם עצה היא לכל אדם, מ"מ ילפין דמעלה היא להיות לבוש בציצית תמיד. אך הרמב"ם מבאר טעם צווי זה כדי שיקיים מצוה זו, ולכאורה צ"ב וכי חובת מצות ציצית מתקיימת בכל שעה ושעה, או דילמא דאם לובש בגד המכסה אותו כשהוא מצויין כהלכתו קיים המצוה, ומנא לן דמקיים המצוה בכל רגע ורגע. אך עיין בפ"א מהל' ברכות ה"ה ושם כתב דאם לא בירך קודם שיתעטף מברך אח"כ כיון שהיא מצוה שעשייתה קיימת, ומבואר דכל שעה ושעה שהוא לבוש מקיים עדיין מצוה זו, וא"כ כשהוא עטוף בציצית בכל שעה ושעה מקיים מצות ציצית. ועיי"ע תוס' סוכה לט, א והרא"ש שם. וכאן כתב הראב"ם שטעם לבישתו כל היום הוא כדי להשיג תכלית המצוה וראיתם אותו וכו', ויש לפרש דבריו שתכלית המצוה כדי שלא לתור אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכמו שיבאר להלן. והראב"ע בפ' שלח כתב והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו. ובספורנו שם עה"פ וראיתם אותו כתב וז"ל: תזכרו שאתם עבדים לאל יתברך שקבלתם מצותיו באלה ובשבועה, וזה בראותם הציצית שהיא כחותם המלך בעבדיו, ובה תחדלו מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד אפי' על ידי גזל, ואחרי עיניכם להשיג תאוות שנתתם עיניכם בהן, עכ"ל. ועיין שו"ע סי' כד.

21 "שלא ימנע שומר מצוות" בל"ע "אלמתשרע" וענינו איש דתי, ומבואר מלשון הראב"ם שזו הנהגה לכל אדם להשתדל להתחייב בציצית, והרמב"ם בפ"ג הי"א כתב: אע"פ שאין אדם מחויב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית וכו'. ומבואר שרק אדם חסיד צריך להשתדל לחייב עצמו בזה. ואע"פ שכתב אח"כ לעולם יהא אדם זהיר במצות ציצית וכו' אינו לענין חיוב ההשתדלות לקנותה אלא לקיים פרטי הלכות ציצית שתהיה מצוייצת כהלכתה, וא"כ הראב"ם אינו סובר כד' אביו, ועיי"ע לפנינו בדבריו בסוף ההלכות.

ובספר מעשה רוקת הקשה דבגמ' מנחות (מא, א) איתא דבעידן ריתחא עונשין על ביטול מצות ציצית, ומבואר שאין חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ, וא"כ למה לא כתב הרמב"ם אין ראוי לאדם בסתם, ושם יישב דהרמב"ם מירי לענין טלית קטן שאין ראוי לאדם חסיד לפטור עצמו ולענין חסידות שנו כאן. וצ"ע לומר כן בד' הרמב"ם דלא אשכחן בדבריו זכר לטלית קטן, ועוד שלשון הרמב"ם להיות עטוף וכו' מבואר דמירי בטלית שיש בה עיטוף. ואמנם כתב השו"ע בסי' כ"ד דנכון להיות כל אדם זהיר ללבוש ט"ק כל היום, אך זו עצה טובה לכל אדם ולא דווקא למנהג חסידים, ועיין עץ חיים דף קפו שהעתיק לשון התכלאל שנכון שיהיה לו בגד ראוי לציצית כדי לשים בו ציצית ולא יבטל מן המצוה הזאת, והוא כעין דברי הראב"ם, ועיין ילק"י סי' כ"ד ס"ג שהשוה דעת הרמב"ם ושו"ע, ולא דק. 22 כו משמע מלשון הרמב"ם שכתב אלא לעולם

ומי שהיתה לו טלית או כסות ודומיהן המיועדת לסחורה וכדומה אינו חייב לעשות לה ציצית²³, ויורה על זה מאמר הכתוב אשר תכסה בה²⁴ כמו שהזכרנו.

והמצוה הזאת חובה לאנשים ולא לנשים, וביום ולא בלילה כמו שקדם, ומדברי סופרים קטן היודע להתעטף אביו לוקח לו ציצית כדי לחנכו במצוות²⁵.

ממצות ציצית והיינו דיוק לשון הגמ' חייב בציצית. וכן מדויק לשון מס' ציצית שכתב כל קטן שהוא יודע להתעטף בציצית אביו עושה לו ציצית, ע"כ. כלומר דעושה ציצית בבגד שיש לו מכבר, ועיין פי' הגר"ח"ק שם בפירוש מחודש. והטור סי' י"ז כתב קטן היודע להתעטף אביו צריך ליקח לו ציצית, וביאר הב"ח שם דחיוב האב הוא לשים ציצית בטלית בנו קטן ולא לקנות לו טלית, ומש"כ הטור דלוקח לו ציצית הוא לפי שעכשיו הוזהרו הכל לקנות לעצמן כדאיתא בסי' כד. ועיי"ע ח"י הגהות שם שכתב דחייב ליקח לו ציצית היינו באופן שיש לו בגד של ארבע כנפות והוא כעין מש"כ המאירי.

והשתא צריך לומר דמש"כ הראב"ם כאן לוקח לו ציצית, היינו כשיש לו כבר בגד של ד' כנפות דצריך לחנך בנו ולשים ציצית בטלית בנו. והרמב"ם בפ"ג ה"ט כתב ומדברי סופרים שכל קטן שידע להתעטף חייב בציצית כדי לחנכו במצוות. כלומר שאין לו חיוב לקנות טלית לבנו, אלא שאם היה לו בגד של ד' כנפות מתנכו ע"י שישים לו ציצית, והיינו שלוקח לו ציצית ושם בטלית בנו, ודברי הראב"ם ואביו עולים בקנה אחד.

ועיין ערוה"ש שהביא את לשון הרמב"ם, וביאר דמש"כ הרמב"ם חייב בציצית כלומר שאביו חייב לקנות לו טלית, ותמה ערוה"ש דאם גם האב אינו חייב לקנות טלית לעצמו איך נחייבהו לקנות טלית לבנו. ודברי ערוה"ש צ"ע, דאחר שפירש דברי הרמב"ם כהבנתו הקשה עליו, והלא הרמב"ם לא חייבו לקנות טלית לבנו אלא ציציות בלבד וכמו שהבינו לנכון התוס' והמאירי, וכך ביארו הב"ח וח"י

23 צ"ע דכבר קדם דין זה לעיל בד"ה ואמרו, ועוד צ"ע דאי נימא דציצית חובת גוברא א"כ אפי' אם אינו עומד לסחורה אינו חייב בציצית, דאפי' כלי קופסא פטורים לדיעה זו, ועוד צ"ב לשונו לסחורה וכדומה, מהו הדומה לסחורה. ודוחק לומר דכוונתו לכלי קופסא. ואפשר דראב"ם מיירי בטלית העומדת לסחורה, דאף אם ילבשנו פטור מציצית, כיון דמיועד לסחורה ואינו עומד לשימוש האישי, או שי"ל דאשמעינן דאין המוכר חייב לשים בה ציצית אלא הלוקח.

24 דברים כב, יב.

25 מקור דין זה בגמ' סוכה (מב, א), ושם איתא קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין וכו'. ומבואר דלא אמרו אביו לוקח לו ציצית או טלית כמו שאמרו לענין תפילין דאביו לוקח לו תפילין. וכבר עמדו התוס' במס' ערכין (ב, ב) הו' בגליון הגמ' בסוכה וז"ל: וגבי ציצית לא נקט לישנא דלוקח דמסתמא טלית יש לו, וגבי לולב נמי יכול לצאת בלולבו של אביו. אי נמי משום דתפילין דמיהן יקרים שייך בהו לקיחה, ע"כ. ומשמע מדברי התוס' דאה"ע אם אין לקטן טלית אביו לוקח לו טלית. וצ"ע דמעיקרא דדינא אף אביו אינו חייב ליקח לעצמו טלית. ואכן המאירי בסוכה שם כתב וז"ל: אלא שבזו לא אמר אביו לוקח לו טלית שאין החיוב אלא בשיש לו בגד בן ארבע כנפים, ואף הגדול אינו צריך לחזור אחריו, ע"כ. כלומר דלדבריו ביאור הגמ' דאם הקטן מעוטף בבגד בן ד' כנפים צריך אביו לשים ציצית בכסות בנו, כדי לחנכו שלא יבטל

ואופן עשיית הציצית שיטווה פשתן או צמר ויתכוין²⁶ הטווה אותו בעת טוייתו שזה לציצית, ומהמטווה הזה יעשה הציצית, ואסור לעשות ממטווה שלא נטווה בכוונה הזאת²⁷.

המורה (1794:56)
המורה (1794:56)
המורה (1794:56)

המורה (1794:56)

דבר שבקדושה שהצריכו לשמה אין הקדושה חלה במחשבה בלבד אלא בדיבור, שהדיבור עושה רושם גדול וכו' עיי"ש. ועיין עוד בס' אור לי לבעל השד"ח סי' נ"ט צג' שדן אי סגי במחשבה או בעי אמירה, והאריך בזה בשיטות הפוסקים עיי"ש.

27 יש להסתפק בדבריו אם הא דאסור לעשות החוטין שלא נטוו לשמן היינו לכתחלה ואם עשה מהן ציצית כשרה בדיעבד, או דכוונתו שאף בדיעבד פסולה. ולשון הרמב"ם בפ"א הי"א חוטי הציצית בין לבן בין תכלת צריכין טויה לשם ציצית, ואין עושין לא מן הצמר הנאחו בקוצים וכו', ולא כתב ואם עשה פסול כמש"כ בשאר ההלכות, ומשמע דבדיעבד כשר, וכן יש שדייקו מלשונו "צריכין" טויה היינו לכתחלה. אך הכס"מ כתב שהרמב"ם פסק כשמואל דעשאה מן הסיסין פסולה משום שלא נטוו לשמן, ומבואר דאף בדיעבד פסולה וכ"כ בב"י סי' י"א. וכ"כ המאירי בסוכה (ט, א) דהלכה כשמואל לפסול אף בטויה שלא לשמה, וכן פסקה גדולי הפוסקים [הרי"ף] והמחברים [הרמב"ם]. וכ"כ בפ"י שם טוב דלד' הרמב"ם בדיעבד פסולה וכמש"כ לקמן ואם עשה פסול דקאי אכולהו עיי"ש. וכיון שנקטו בד' הרמב"ם דפוסל אם לא נטוו לשמן, יש לומר שזו כוונת הראב"ם במש"כ ואסור לעשות וכו' וס"ל דאף בדיעבד פסולה.

ובס' מגן גבורים סי' י"א סק"ג אחר שכתב דלהרמב"ם פסול בדיעבד, הביא ד' הברכי יוסף בשם הרב המג"ן שרצה לומר שהרמב"ם פסק כרב, ואם לא טוה לשמה כשר בדיעבד, ודייק דיוקים בלשון הרמב"ם להכשיר בדיעבד, והמג"ג דחה דבריו וכתב שאין לזוז ממה שהבינו כולם מדעת רבינו שפוסל בדיעבד עיי"ש.

ושו"ר שבס' שו"ת יביע אומר ח"ו סי' א' נו"נ בדין

הגהות בד' הטור. ועיין מגן גבורים שנו"נ בזה ודבריו דחוקים ולא זכיתי להבין. ושו"ר שבשו"ת משנה הלכות ח"ג סי' רכ"ט עמד על דברי ערוה"ש והביא את דברי הא"ר ע"ד הב"ח, אך מש"כ שם דאם אין טלית לבנו נראה דמחויב לקנות לו טלית, עדיין צ"ב דהא אף לעצמו מעיקר הדין אין מחויב לקנות טלית. ומש"כ בגמ' ופוסקים דלוקח לו ציצית היינו קניית ציצית לבגדי בנו שיש בהם ד' כנפות. ואה"נ דלד' הראב"ם הנ"ל והשו"ע שכתב שישתדל להיות זהיר שיהיה לו טלית אפשר דאף צריך להשתדל לחנך בנו בזה, וכ"כ הב"ח והמשנ"כ בס"י סק"ט. אך לדעת הרמב"ם שכתב שאין ראוי לאדם חסיד לפטור עצמו ממצוה זו אינו מחויב להנהיג בנו בחסידות. ומ"מ פשט המנהג בקהלותינו לחנך את הקטנים בעטיפת טלית בבית הכנסת כבן חמש ומעלה, ומה נהדר ונאה היה המראה בשעת התפלה שהגדולים עם הקטנים מעוטפים בטליתות ומתפללים באימה וביראה.

26 משמע שכוונה לשמה במחשבה סגי, ובכס"מ פ"א מהל' ציצית הי"א כתב בשם המרדכי שצריך להוציא בפיו בתחלת הטויה שהוא עושה כן לשם ציצית, או יאמר לאשה טוי לי לציציות ותו לא צריך. וכ"פ בשו"ע סי' י"א ס"א. וכתבו האחרונים דלא סגי במחשבה. אך בדעת הרמב"ם משמע דסגי במחשבה ולא הצריך אמירה. ועיין מל"מ פי"ג מהל' פסוהמ"ק ה"א שדייק שד' הרמב"ם דכל מחשבה דקדשים הוי אפי' בלא הוצאה בפה, ועיי"ש בס' המפתח אריכות בזה. ועיי"ע הל' תפילין פ"א הט"ו דמשמע דסגי בכוונה בכתיבת סת"ם לשמה, וכן דייק שם בפ"י שם טוב, והביא ד' הרא"ש ועוד דצריך אמירה בפה עיי"ש. ועיין שו"ת הרדב"ז ח"א סי' קנ"ד שכתב להצריך אמירה בפה, והטעם שבכל

ויקח מאותו המטווה הטווי לשם ציצית, וישזור אותו לפתילים²⁸, עד שיהיה חוט ארוך שזור משני חוטים²⁹ שזירה מעולה שיהיה כחוט אחד עבה, כמו שנאמר בחוט

אוצר החכמה

דפתיל אין פירושו חוט אחד אלא אף אם הוא שזור נחשב כחוט אחד, וכנראה שכך פירש בעל מדה"ג את הספרי לד' הרמב"ם והוא פלאי.

וכבר האריכו מפרשי הרמב"ם בשוב שיטתו עיין עליהם במקומם. ובפי' שם טוב כתב להביא ראיה לד' הרמב"ם דחוטין שאינם שזורין כשרים ולא בעינן שזורין. וצ"ב דמלשון רבינו מבואר דלכתחילה סגי בחוטין ורק אם רצה לעשותן שזורין מכשיר, ומשמע דמעיקר דינא לא מצריך שזורין. ולהלכה נפסק דבעינן שזורין וכמש"כ בשו"ע וכד' הראשונים מלבד הרמב"ם, וכ"ה המנהג והמעשה.

29 פשט לשון שזירה הוא כפילת החוט ושזירתו לשנים, אלא דאם היה פתול ושזור משמונה חוטין גם זה חשוב חוט אחד וכמש"כ הרמב"ם הנ"ל. ובהקדמת ספר מעשה רוקח כתב שמעתי מפי רבי עורד התימני שדקדק רבינו בלשונו לומר כפול מח' חוטין, שכן המצוה מן המובחר כדי שיהיו כל חוטי הד' כנפות רנ"ו רמז לכנפי החיות, וכשר הדבר לעשות כן הואיל ויצא מפיו ז"ל, עכ"ל המער"ק. ולפי משנ"ת לעיל בד' הרמב"ם דאינו מצריך לעשותן שזורין ולא אתא אלא לאשמועינן דשזורין כשרים, תמוה לומר בדעתו דמצוה מן המובחר הוא. ובמאסף לכל המחנות סי' י"א סקט"ו הביא ד' המער"ק, וציין לרבינו בחיי פר' שלח, ועיי"ש מש"כ עוד בשם פוסקים אם לנהוג כן. ובביאור הלכה כתב להוכיח מסתימת לשון הר"ן ספ"ק דביצה דשזור היינו כפילה לשנים ועיי"ש שהביא עוד ראיות לזה, אך תמה על המהדרין לקנות דוקא כפול לשמונה שהוא עכ"פ רק למצוה מן המובחר לכו"ע, והלא יותר ראוי לכתחלה להדר על הציצית לידע אם הם טוויים ושזורים לשמה כדין על ידי ישראל, כי יש מקומות שסומכין לטוות ע"י גוי בצווי ישראל, וכי האי גוונא קולות וכו'. ואכן מכשלה זו קיימת בימינו וצריכים לקנות ציצית

טויה לשמה באריכות, ושם ציין לספר ברכת אברהם לרבינו אברהם בן הרמב"ם שכתב שטעם ציצית העשויה מן הסיסין פסולה משום דאמר קרא גדילים תעשה לך לשם חובך וכו', ומוכח שלמד בד' אביו הרמב"ם דפסולה בדיעבד, והוא כמשנ"ת לעיל בד' הראב"ם.

28 בדין שזירה לא פסק הראב"ם כדעת אביו הרמב"ם, שכ"כ בפ"א ה"י אחד חוטי לבן ואחד חוטי תכלת אם רצה לעשותן שזורין עושה, אפי' היה החוט כפול משמונה חוטין ושזור עד שנעשה פתיל אחד אינו נחשב אלא חוט אחד. ומבואר דהרמב"ם אינו מצריך שזירה, והשמיענו דבשזירה לא פסל משום תוספת חוטים אלא הכל כחוט אחד הן תשובין, והראב"ם מצריך שזירה וכד' הראשונים שהצריכו שזירה.

ועיין הראב"ד שהשיג על הרמב"ם, ובכס"מ וב"ב הביא תשובה שהשיב הרמב"ם לחכמי לונל, והקשה עוד כמה קושיות ופסק דבעינן שזורין. ועיקר הקושיא היא מלשון הספרי דיליף תכלת תכלת ממשכן מה להלן שזורין אף כאן שזורין. ובס' קרית ספר להמבי"ט כתב דס"ל להרמב"ם דההיא ילפותא דספרי ממשכן לאו לעיכובא הוי. וצ"ע דמלשון רבינו משמע דאם שזון אינו מעכב דלא חשיב אלא כחוט אחד, ולדברי הקר"ס הוה ליה לרבינו לומר דאם לא שזון כשר, ועוד דלשונו בתחלת ההלכה אם רצה לעשותן שזורין משמע דמעיקר הדין לא בעי שזורין, וצ"ע.

ובספר מדרש הגדול פר' שלח הביא לשון הספרי בשילוב לשון רבינו וז"ל: חוטי הציצית בין לבן בין תכלת אם רצה לעשותן שזורין עושה, שהרי נאמר כאן פתיל ונאמר במשכן פתיל, מה להלן שזורין אף כאן אם רצה לעשותן שזורין אפי' מששה ומשמונה חוטיו עושה. עכ"ל. ומבואר דלדבריו הילפותא

התכלת³⁰ פתיל תכלת³¹. ואחר כך יקח מהחוטים השזורים כפי התיאור הנזכר ארבעה חוטים מפורדים זה מזה, וינקוב בקצה הטלית בסופו, באופן שיהיה בין הנקב וסוף אריגת הטלית בארכו רוחב שלש אצבעות בגודל האיש הבינוני³² ביצירתו או למטה מזה מעט, ואסור שיהיה יותר מרוחב שלש אצבעות ולא פחות מאורך חצי הגודל מהפרק האמצעי עד קצה צפרנו³³. וזה באורך הטלית³⁴, אבל

אוצר החכמה

אאצבע ולא בשיעור אדם בינוני, ומדידת אצבע בינונית היא שמודדים האצבע הגסה ביותר והאצבע הדקה ביותר והממוצע שביניהם הוא הבינוני.

אך יש שלמדו גם בד' הרמב"ם שכוונתו בגודל האיש הבינוני, וכבר נשאו ונתנו בזה ראשונים ואחרונים, וגם דנו אם משערים בצד הרחב של הגודל או בצד הקצר, ומה הסתעפו המחלוקות בשיעורי המדידות, והובאו דבריהם בספרי השיעורין והמדות עיי"ש. ועיין בס' פתח הדביר ח"א סי' ק"צ שכתב קונטרס בבירור וליבון שיעור האגודל.

33 הוא שיעור קשר גודל הנאמר בגמ' ופוסקים, וברש"י מנחות (מב, א) כתב צריך שיגביהנה מן השפה מלא קשר גודל שיעור הצפורן עם הבשר עד פרק ראשון. ומש"כ מאורך חצי הגודל משמע דהשיעור מהפרק עד קצה הצפורן הוא חצי אורך הגודל, וצ"ב דהרי אין שיעור שני הפרקים שזה שהרי הפרק הסמוך לכף היד הוא יותר ארוך. ועוד צ"ב מש"כ הפרק האמצעי והלא אין ניכר בגודל שלשה פרקים, והול"ל כרש"י.

והנה דייק בלשונו עד קצה הצפורן כלומר עד סיום הצפורן, ומשמע לכאורה דאף שבשר הגודל הוא מעבר לקצה הצפורן מ"מ אינו נמדד לשיעור קשר גודל. ובשו"ע כתב שיש מקשר גודל עד הצפורן. וכתב המשנ"ב בסקמ"ו עד הצפורן מקום השוה לבשר, כלומר למעוטי שאם צפרנו ארוכה יותר מבשר האצבע אינה נמדדת לשיעור קשר גודל. ואפשר שאף הראב"ם יודה לזה דקצה הצפורן

מאדם נאמן המוחזק בכשרות. והמנהג היה לשזור הציציות מארבעה חוטים ונקרא "מרבוע" או משמונה חוטים ונקרא "מת'מון" הכל לפי עובי החוטים ודקותם.

30 כלומר כשם שהתכלת צריך להיות פתול ושזור כך חוט הלבן, ומקורו בספרי הנ"ל.

31 במדבר טו, לח.

32 כתב המשנ"ב סי' תרל"ג בביאור"ל וז"ל: ומצאתי לנכון להעתיק מש"כ בס' מעשה רוקח בפ"ד מהל' סוכה בשם הר"א בנו של הרמב"ם, וז"ל: והאצבע הנזכר הוא הגודל מאיש בינוני ביצירה, לא ננס האיברים ולא גדול האיברים, ולא רך בשנים אלא ממוצע היצירה שהגיע לתכלית הגידול, והוא בן ל"ה שנה או יותר, עכ"ל המער"ק, והוא נפק"מ לכמה דברים עכ"ל ביאור"ל. ונמצא שדברי הראב"ם כאן הם בשיטה אחת עם מה שהו' במער"ק. וכבר דנו הפוסקים אם בינוני קאי אאצבע או על אדם הבינוני, ובהדיא כתב כאן שהכל נמדד באיש הבינוני.

והרמב"ם בפיהמ"ש בהקדמתו למנחות כתב ותהיה האצבע שבה משערים הגודל של יד הבינונית בברייתה, וכ"כ בהל' ספר תורה פ"ט ה"ט רוחב הגודל האמור בכל השיעורין האלו ובשאר שיעורי תורה כולה והוא הבינוני כבר דקדקנו בשיעורו וכו'. וכן בשו"ת הרמב"ם סי' קנ"א כתב וידוע שכל אצבע הנזכרת בענין שיעורי דבר מדברי ההלכה הוא רוחב הגודל הבינוני. ופשט לשונו מורה דבינוני קאי

ברחבו הנה לא יהיה הנקב רחוק מהשפה אלא קרוב כחצי רוחב הצפורן, ואין להקפיד אם יוסיף על זה או יחסיר ממנו מעט, זה מה שראינוהו והעתקנוהו. ויש מורים שיש להרחיקו מן השפה כריחוקו מסוף האריגה, ואין זה מפורסם.

ואחר שינקוב הנקב במקום הזה בטלית, יעביר בו את ארבעת החוטים ויכפלים באמצעיתם ואז יהיו קצותיהם שמונה, ויהיה אורך שמונת החוטים הללו הבולטים מהטלית לא פחות מטפח³⁵ ואין להקפיד אם היו יותר ארוכים, אלא שנויי מצוה שלא

משפת הרוחב כחצי רוחב צפורן, אמנם נזכר שיעור זה בשיעור אטבא דספרי והוא שיעור הגליון במזוזה, וכמש"כ הרמב"ם בהל' מזוזה פ"ה ה"א, ובגליון הגט וכדאיתא ברמ"א אהע"ז סי' קכ"א, וא"כ מנא לן דאף בציצית יש שיעור זה. ועוד צ"ב שיעור חצי רוחב צפורן דקאמר, דבעלמא איתא כחצי צפורן ולא נזכר אם הוא חצי רוחב או חצי אורך צפורן.

ומדיוק לשונו דנקט מסוף האריגה, משמע דלעולם מודדים השיעורים מסוף האריגה וכמש"כ הרמב"ם, ולמעוטי שאין החוטין המשולשלים שמעבר לאריגה נכללים בשיעורים אלו ואין בזה בית מיוחד כלל, ועיין מש"כ במאמרי בדין המלל שבכנפות הטלית.

35 מחלוקת ראשונים בפירוש דברי רב פפא במנחות (מא, ב) הלכתא ארבעה בתוך שלש ומשולשלות ארבעה, ומחלוקת היא בשיעור ד' אצבעות שהם טפח אי קאי על גדיל וענף יחד, או על ענף לבד, או על גדיל לבד. ועיין ב"י סי' י"א שכתב דלד' הרמב"ם והרא"ש (וכ"ה בתשו' הגאונים ובהל' הרי"ף) אורך הציצית המשולשלת מהכנף טפח לחוליות וענף. וד' רש"י ד' אצבעות לענף ושתי אצבעות גדיל שהוא שלישי ויחד הם שש אצבעות. וד' ר"ת דשיעור הגדיל טפח והענף ב' טפחים והוא שיעור י"ב אצבעות הנזכר בפוסקים. והראב"ם פסק כד' אביו דסגי בטפח לחוליות וענף. וז"ל הרמב"ם: ואורך החוטין השמונה אין פחות מארבע אצבעות ואם היו יותר על כן אפי' אמה או שתיים כשרים.

שאמר היינו באדם רגיל שאינו מגדל צפרניו, ולכן השיעור עד קצה הצפורן.

ונחלקו הפוסקים בשיעור קשר גודל ד"א שהוא יותר מב' אצבעות, וי"א יותר מגודל וחצי, וי"א שהוא קרוב לב' אצבעות, עיין בכל זה במאסף לכל המחנות סקע"ה. וצ"ע במציאות אם יש שיעור שתי אצבעות מן הקשר ועד סוף הצפורן.

ובתרגומו של דנה במקום "הצפורן" כתב "הקליעה" וכן להלן, והוא ט"ס ונתחלף לו בין ט"פ שהוא צפורן לצ"פ שהיא הקליעה.

34 בגמ' הו' שיעורי ג' אצבעות וקשר גודל ולא התבאר אם שיעור מדידה הוא גם לשפת רוחב הטלית, ומלשון הרמב"ם שכתב מזוית של טלית שהיא סוף האריג וכו' למעלה וכו', מבואר דשיעורי ההרחקה הוא באורך בלבד, וכן דייק הב"י מלשונו. וכ"ה לשון הטור בסי' י"א שכתב ויעשה נקב באורך הטלית וכו' ובתוך רוחב הבגד אין לו שיעור וכו', ועיין ב"י בבד"ה שהביא לשון ספר הבתים שדייק מלשון הרמב"ם שא"צ להרחיק רק לאורך הבגד ולא לרוחב, ויש מי שכתב שצריך להרחיק מלא קשר גודל ברוחב הבגד ובארכו וכ"ה המנהג. ואף בספר העיטור הל' ציצית כתב דמחלוקת רבוותא יש בזה, ובשו"ע כתב שתי הדיעות וכתב שנראין דברי האומרים שדין הרוחב כדין האורך.

והנה כתב הראב"ם ד"א דשיעור קשר גודל וג' אצבעות גם ברוחב אלא שאין זה מפורסם, כלומר שאין נוהגין כן, אך צ"ע מקור השיעור של הרחקה

יהיו ארוכים ביותר, אלא טפח ומחצה ועד שני טפחים, ואע"פ שאם היה יותר כשר. ויהיה אחד משמונת החוטים ארוך יותר מיתר החוטים³⁶ כדי לכרוך בו החוליות, כשיקח החוט הארוך ויכרוך ממנו על שבעת החוטים מתחילתם שלצד כנף הטלית

מהציצית, עיי"ש. וצ"ב. ומנהגינו היה לעשות אורך הציצית כשלשה טפחים, ופעמים פחות מזה.

36 הנה הרמב"ם לא הזכיר שיהיה חוט אחד ארוך, הן בסדר החוליות של לבן ותכלת שאז רוב החוליות הן בחוט של תכלת, והן בזמן שאין תכלת, כמש"כ בפ"א ה"ט שכתב לוקח חוט אחד משמונת החוטין וכורך, ולא הצריך שיהיה ארוך יותר. ואפשר דמפני שכתב דהרשות בידו לעשות בלא מגין חוליות בזמן שאין תכלת, ואף בזמן שיש תכלת אם לא עשה אלא חוליא אחת כשרה, ובכהא"י גוונא אין צורך שיהיה אחד ארוך משו"ה לא הזכיר, ואה"נ דאם עשה חוליות כדין צריך חוט אחד להיות ארוך, או דיש לומר דלא בעי הרמב"ם שיהיו שוים בסימם, ואף שכורך באחד משמונת החוטים ונתקצר בארכו לעומת האחרים מתמת החוליות לית לן בה.

ובזה יש לבאר מ"ש בגמ' שם (לט, א) חוט של כרך עולה מן המגין, כלומר החוט שכורכין ועושים בו את החוליות או הכריכות עולה מן המגין, ולכאורה צ"ע דמילתא דפשיטא היא ואמאי תיסק דעתין שלא יעלה, שהרי הוא משתלשל אחר כך עם שאר החוטים, ולדברינו יש לומר דאף אם לא היה ארוך מיתר החוטים ואחרי החוליות נותר ממנו חוט קצר מאד ביחס ליתר החוטים אפ"ה עולה מן המגין של חוטי הענף, ודו"ק. ועוד יש לומר עפ"י מש"כ הרמב"ם בהל' ח-ט ואם כרך על רוב הציצית כשירה, ובהא אמרו חוט של כרך עולה מן המגין של חוטי הענף אע"פ שהוא כורך על רוב אורך החוטים.

ורש"י במנחות שם ד"ה כשהוא, כתב שמגין שני חוטין ארוכין לעשות מהם את הגדיל, ובהל' ציצית אחד מקמאי (הו' בצפונות ש"ב ב) כתב וגם משמע לפי פשוטה של הלכה דשנים מהשמונה חוטין ארוכין

וראיתי בפסקי רבי ישעיה הראשון שכתב לדחות ד' רש"י וז"ל: ואין נראה לי דברי המורה כלל שבכל מקום משמע דשלשול דבר שהוא למטה כמו לא ישלשלם בחבל (ביצה לו, א), ישלשל בבגדיו (שבת קיג, א), המשלשל דפנות מלמעלה למטה (סוכה טז, א), אף כאן השיעור הזה לא נאמר אלא על כל הציצית שתהיה תלויה מן הכנף ד' אצבעות, וכך פי' רבינו גרשום זצוק"ל, וכך מצאתי כתוב בתשו' רב עמרם גאון זצוק"ל ומשולשלת ד' שיהיה ארכו של ציצית כשהן כפולות ד' אצבעות, וכך ראיתי שנוהגין בארץ ישמעאל והוא העיקר, עכ"ל. ומבואר דס"ל דסגי בטפח לגדיל וענף.

והנה הוסיף הראב"ם כאן שיש נוי מצוה גם בשיעור ארכם במש"כ שלא יהיו ארוכים יותר מדאי, ודי בטפח ומחצה ועד ב' טפחים, וברמב"ם לא התבאר נוי זה לענין האורך. ונפק"מ דמה שיש נוהגים היום לשלשל הציציות אמה או יותר, דלד' הרמב"ם אין בכך כלום, ואילו לד' הראב"ם אין זה נוי מצוה אלא להיפך, שהרי מנויי הציצית שיהיו החוליות והקשרים שליש והענף שני שליש, וכשהחוטין ארוכין יותר מדאי אין נוי באריכות, וגם לא מקיימים הדין שיהיה הגדיל שליש הציצית. אך לכאורה לפי"ז צ"ב דברי הרמב"ם שכתב אפי' שיעור אמה או שתים, והלא אין כאן קיום נוי שליש גדיל. ושו"ר שהראב"ה בהל' ציצית כתב הלכך יש טוב לכל אדם לעשותם ארוכים יותר משיעורם דהא אין לה שיעור למעלה, ומבואר שאינו כד' הראב"ם שאמר שטוב שלא יהיו ארוכים, וגם קמה ונצבה שאלתינו היכן נוי מצוה דשליש גדיל. ושו"מ שהמהרש"ל על הסמ"ג מ' כ"ה יישב שאלה זו שאין קפידא אם לא יהיה הגדיל שליש

שתי כריכות³⁷ או שלש, ויקשור קשר וירחיק מעט ויכרוך שתי כריכות או שלש ויקשור קשר שני, וכך שבעה קשרים³⁸, ופחות מזה כשר ויותר מזה כשר³⁹, אלא

ונעשה הכריכה השלישית קשירה ויהיה הכל לחוליא אחת, ונרחיק קצת ונכרוך שלש בכריכה ונרחיק וכו', ומבואר שעצם כריכות החוליא הם בקשירה, ואע"פ שלא ביאר כן בהדיא בהלכה שקושר כל חוליא ולא הזכיר קשירה אלא בחוליא ראשונה, מ"מ כיון שצורת החוליא היא בקשירה לא הוצרך לבאר, ובפרט שהדברים מבוארים בתשובה הנ"ל. ועיין ב"י סי' י"א שהעיר מתחלה שהרמב"ם הזכיר קשר רק בחוליא ראשונה, ושוב כתב שחוליא לדבריו היא עם קשר ולא הוצרך לבאר זה. ועיי"ע הל' ציצית לחד מקמאי (הו' בצפונות ש"ב ב) ד"ה וע"ד הקשרים מש"כ בצורת קשר של הידוק חוט הכריכה בכריכות.

39 מבואר מדבריו שמה שאמרו הפוחת לא יפחות משבע וכו' היינו למצוה לכתחלה, אבל בדיעבד אף אם מיעט משבע או הוסיף על י"ג כשר. וה"ה אם עשה שמונה או עשר, דכי היכי דשבע לאו לעיכובא שהרי אפי' עשה רק חוליא אחת כשירה וכדאיתא בגמ' שם וכ"פ הרמב"ם שם ה"ח, נמצא שלכתחלה אמרו לא יפחות משבע ואם פחת כשר, ואף אם הוסיף על שבע לכתחלה אין לו להוסיף יותר מי"ג, אבל אה"נ דמשבע ועד שלש עשרה רשאי להוסיף, ואדרבא פחות משבע ואפי' אחת כשר ואינו מעכב, אבל משבע ועד י"ג אף לכתחלה יכול לעשות כן, ואין הדיעבד רק בפחות משבע ויותר מי"ג, ודו"ק, וכמו שמבואר בהדיא בדברי הראב"ם. ואף מה שאמרו בפסחים (קג, ב) לענין הבדלה הפוחת לא יפחות משלש וכו', היינו כיון שתקנו חז"ל סדר הבדלות לאיזה כוונה וכמש"כ תוס' שם, אין זה אלא למצוה לכתחלה, ומה שהקשו והאמר לא תלת אמר וכו' היינו למה לא עשית מצוה לכתחלה, אבל אה"נ דיצא אף בפחות ממה שאמרו או אם הוסיף עד שבע הבדלות. ודו"ק.

יותר מכולם, ואחד מן השנים ארוך יותר משל חבירו, לפי שמחוט הארוך הלבן יעשה קשר ויעשה חוליא, וחוליא השנית וקשר השני מחוט התכלת הקצר ממנו וארוך יותר משהה הנותרים וכו'. ואף הרא"ש בהל' ציצית הצריך שיהיה חוט אחד ארוך וכ"פ טור ושו"ע, ובביאור הגר"א כתב מקור לזה מהא דאיתא במנחות חוט של כרך עולה מן המנין, ומבואר דחוט הכריכות ניכר הוא משאר החוטים בארכו, ואפשר שהוא מקור דברי הראב"ם, ויותר נראה לומר דמסבירא כתב כן, ובפרט לשיטתו לפנינו שכתב שראוי שיהיה סיום כולם שוה.

37 צ"ע שהרי כל חוליא היא בת שלש כריכות כמש"כ הרמב"ם בהל' ז', וכ"כ בשו"ת סי' קל"ח, והוא כפירושו בגמ' מנחות (לט, א) וכמה שיעור חוליא כדי שיכרוך וישנה וישלש, כלומר שלש כריכות בכל חוליא. ואף לדעת הראשונים שלא פירשו כד' הרמב"ם מ"מ לא אשכחן שום חוליא של ב' כריכות, ובזמן שאין תכלת דיכול לכרוך איך שירצה ואפי' בחוליא אחת סגי אינו אלא בחוליא בת ג' כריכות. ודוחק לומר דסובר הראב"ם דבזמן שאין תכלת כורך איך שירצה ואפי' בשתי כריכות, ומסתימת הפוסקים משמע דכל שלא כרך לפחות ג' כריכות פסול, וצ"ת.

38 כוונתו לשבע חוליות וכמש"כ בהדיא לפנינו, רק מכיון שכל חוליא מסתיימת בקשר קשר קשרים. ומבואר מד' הראב"ם שעל כל חוליא קושר קשר, ואע"פ שמשמעות לשונו שהקשר הוא אחר כל שלש כריכות, אך ממה שקרא לחוליות קשרים נראה שצורת הכריכות יוצרת קשר בכל חוליא. ואפשר שהוא פירוש דברי רבא במנחות (לח, ב) צריך לקשור על כל חוליא וחוליא, והיינו שהקשר צריך להיות מעצם החוליא ולא קשר מעבר לחוליות. והדברים מבוארים בהדיא בשו"ת הרמב"ם סי' קל"ח שכתב

שאמרו הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, ומנהג רוב העולם לעשות שבע⁴⁰, ואין צורך לחרוג מזה, והוא מצוה מן המובחר.

ובשייכים לקשור הקשרים יפרדו החוטים העודפים, שסיום כולם אחר הקשר ראוי שיהיה שוה⁴¹.

ונוי מצוה שיהיו הקשרים הנקראים חוליות בשליש אורך החוטים⁴², ושני

40 פשט לשונו מורה דשבע חוליות הוא מצוה מן המובחר, וכן בשו"ת הנ"ל כתב שמגין החוליות שעושים הוא שבע, ומבואר שכ"ה המנהג. ואף שבהלכה ח' כתב וז"ל: לא פחות משבע ולא יותר על שלש עשרה וזו היא מצוה מן המובחר, ומשמע שבין שבע עד שלש עשרה הוא מצוה מן המובחר ולא מיעט אלא פחות משבע שאינו מן המובחר, מ"מ מסתמות לשונו בתשובה משמע שהמנהג הוא בשבע חוליות, וכן הוא מנהגינו המפורסם. אך בזמן האחרון מוסיפים עד שלש עשרה, ואפשר שהטעם מפני שהיום חוטי הציצית הם ארוכים יותר מדאי ושבע חוליות בחוטים אלו אינם נוי לציצית ולכן מוסיפים בחוליות, ויש שעושים החוליות בפיוור גדול בין חוליא אחת לחברתה כדי שיהיה נוי דשליש גדיל ושני שלישי ענף. ולמעשה ציציות ששיעורם כשלשה טפחים עם שבע חוליות יש בהם נוי יותר. ובתשובה הנ"ל כתב דישאיר ריוח קטן בין כל חוליא וחוליא, ומשמע דאין לעשות ריוח גדול בין החוליות. והנה תשובה הנ"ל הוב' בס' פאר הדור סי' מ"ז בשינויים, ושם כתב דבזמן שאין תכלת יכול לעשות חוליות וקשרים כרצונו, ואם ירצה לקשור חוליא אחת או עשר הרשות בידו. ועיין במש"כ בסמוך אם רשאי להוסיף על מגין שבע חוליות.

41 משמע דיש נוי למצוה שכל החוטים מסתיימים בשווה, ובמחזור ויטרי דיני עשיית הציצית כתב: ויהדק הגדיל בחוט הארוך כל כך דלהוי מהודק יפה יפה כדי שיהיה שווה לחביריו, כלומר דאם לא יהדק החוט הכורך יהיה קצר מחביריו ונמצא שאינם

שוים. ושם נשאל ג"כ באם החוט עודף אחר שכרך על חביריו אם מותר להשוותו, והשיב שאין בכך משום תעשה ולא מן העשוי. וכך כתב בהל' ציצית לחד מקמאי הנ"ל ונשאל רש"י על חוט הכרך העולה מן המגין... אם יוכל אדם לפסקן אחר שיעשה הציצית, היש בזה משום תלאן ואח"כ פסקן או לא, והשיב דכיון דסוף סוף הם שמונה חוטים אין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, ויכול אדם לפסקן ולהשוותם למדת האחרים וכן עיקר, עכ"ל. ומבואר דמעלה היא שיהיו החוטים שוים. והרא"ש בהלק"ט הל' ציצית סי' ט"ו כתב שיעשה הריוח בין כל הקשרים שוים דהוא נוי לציצית, ועיין דברי חמודות שם אות מ"ח.

ולשיטת הרמב"ם והראב"ם שעושים חוליות בציצית הנה בדרך כלל החוטים שוים, כיון שמקפלים אותם בנקב לשנים בשווה, הם נשארים שוים זולתי בחוט הכריכה שאם הוא שווה לשאר החוטים הרי אחר הכריכות יהיה קצר משאר החוטים, ואם הוא ארוך הרבה יהיה עודף על חביריו, והיו נוהגים להשוותם אחר גמר כריכת החוליות, משא"כ כשעושים כריכות וקשרים פעמים רבות אין החוטים שוים, ולפי תשו' רש"י הנ"ל אין שום איסור לקצצם ולהשוותם, ואפשר דאם הוא נוי הציציות ראוי לעשות כן, אך רוב בני אדם אינם חשים לעשותם שוים.

42 בגמ' מנחות (לט, א) איתא ונוי תכלת שלישי גדיל ושני שלישי ענף. ואע"פ שפשט הלשון מיירי רק כשיש תכלת בעינן נוי מצוה שיהיה הגדיל שלישי, אבל כשאין תכלת לא התבאר בגמ', יש לומר

שלישיהן ישארו בלי חוליות, ויתכוין להפריד יתר החוטים היורדים מהקשר זה מזה⁴³, ויעשה הציצית כך בכל כנף מארבעת הכנפות, ואם היה אחד הכנפות בלי ציצית לא קיים את המצוה⁴⁴.

אוצר החכמה

החומר המובא
הוא מכלול

כלומר שליש גדיל ושני שלישי ענף. ויש טעם לדבר, שלשה ציצית כתיבי בפרשה, דל חד לגופיה פשו להו תרי, ואין ציצית אלא ענף שנאמר ויקחני בציצית ראשי, וכתיב פתיל, דמשמע חיבור, הא כיצד שליש גדיל ושני שלישי ענף, עכ"ל. ובמדרש הגדול פר' שלח עה"פ ועשו להם ציצית כתב וז"ל: ועשו להם ציצית שומע אני יעשה כולה ציצית [כלומר בלי חוליות אלא חוטין משולשלין בלבד] ת"ל גדילים, או גדילים שומע אני יעשה כולה גדיל [כלומר שיכרוך חוליות על כל הציצית] ת"ל ציצית, הא כיצד שתהיה גדילה יוצאת מן הציצית [כלומר בחוטים המשולשלים הקרויים ציצית קודם גדילתם. ובספרי הגירסא: מן הכנף וכ"ה בנמוק"י] והציצית מן הגדילה, מכאן אמרו נוי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף וכו', עכ"ל. ומש"כ מכאן אמרו ל"י בספרי ואפשר שהיה לפניו מקור לזה, אך צ"ב מש"כ מכאן אמרו דאין הכרח לזה דאפשר דאף בחציו גדיל וחציו ציצית שפיר דמי, וצ"ת.

43 כלומר שישים לב שלא יהיו החוטים מסובכים זה בזה, ובגמ' מנחות (מב, א) איתא ואמר אביי וצריך לפרודה כי צוציתא דארמאי. ויש לעיין אם הפרדת הציצית צריכה להיות בכל עת שהוא לובשם, או דוקא בעת עשייתם. ומלשון הרמב"ם שכתב דין זה אחר עשיית הכריכות משמע לכאורה דרק בעת עשייתם בעינן שיהיו כציצית שער הראש, אבל אם יסתבכו אחר כך כגון ע"י כביסה לית לן בה, וכ"ה משמעות לשון הראב"ם כאן. או אפשר דכל שהציציות מסובכין לא חשיב ענף ולעיכובא, וכך משמע מלשון הטור סי' ח' שכתב ונקראת ציצית ע"ש החוטין הנפרדין ממנה ועל כן צריך להפרידם זה מזה, וכ"פ בשו"ע שם ס"ז. ומבואר לכאורה שהוא לעיכובא, וא"כ לדיעה זו כל שנסתבכו

דכוונת הגמ' באמרה תכלת היינו הציצית בכללותה. והרמב"ם כתב דין זה בהל' ח' בזמן שיש תכלת דאע"פ שאם לא כרך רק חוליא אחת או כרך על רוב הציצית כשר מ"מ נוי והידור מצוה שיהיה הגדיל שליש והענף שני שלישי, ובהל' ט' בעושה לבן בלא תכלת כתב דרשאי לכרוך אין שירצה וכללו של דבר יתכוין להיות הכרוך שליש והענף שני שלישי, ויש מי שאינו מדקדק בדבר בלבן, כלומר דאף אם אין הגדיל שליש שפיר דמי ואין בזה הידור ונוי. ואפשר דסברת מאן דאמר דלא בעינן שליש גדיל בלבן משום דבגמ' לא אמרו אלא נוי תכלת משמע דבלבן אין לדקדק בזה. ולכאורה אשכחן דאף בתכלת אין דין נוי שליש גדיל לעיכובא וכמו שכבר הזכרנו לעיל בשם המהרש"ל על הסמ"ג, ואף הט"ז בסקט"ו כתב דאינו מעכב בדיעבד.

ויש להוכיח כן גם מהרמב"ם שכתב בהל' ו' ואם היו החוטין יותר על כן אפי' אמה או שתים כשירות, ופשיטא שבאורך כזה אי אפשר במציאות לעשות כריכות שליש דהרי אין לו להוסיף על י"ג, ועל כרחק שאין נוי תכלת מעכב. ולפי"ז צ"ב מש"כ רמ"א בסי' י"א סי"ד ואם האריך הציצית יראה ששלישיתו יהיה גדיל וב' חלקים ענף (רמב"ם). כלומר שמקור דבריו בד' הרמב"ם וצ"ב אנה מצא כן בהרמב"ם, ושו"מ בחזו"א או"ח סי' ג' אות י' שעמד בזה ועיין מש"כ. ומלשון הראב"ם כאן שכתב ונוי מצוה וכו', מבואר שדין נוי נהג אף בחוטי לבן וכמש"כ הרמב"ם.

ובהל' ציצית לחד מקמאי הנ"ל כתב טעם לנוי שליש גדיל וז"ל: שנינו בפ' התכלת אמרה תורה גדיל שנים גדילים ארבעה, עשה גדילים ופתלם מתוכן הרי כאן שמונה, ופירש"י מתוכו, מקצתו.

[ספר חסידים]

והחוטאים שעושים מהם הציצית צריך שיהיו של פשתן אם היה הטלית של פשתן⁴⁵, או של צמר אם היה של צמר, ואם היה הטלית של (פשתן) [משי]⁴⁶ או

בציציות חדשות שיש בזה תיקון וגמר מלאכה וכמש"כ הרמב"ם דאחר קשירה צריך להפרידם וכדלעיל, ואי בהכי מיירי ע"ח הול"ל דה"מ חדשות אבל בישנות לית לן בה, וסתמות לשונו משמע דאין חילוק והוא כד' מר"ן דדין הפרדת חוטין הוא לעולם, ואף אם כן ס"ל הנה כבר כתב ביאורה"ל דאפשר דכשר בדיעבד אף לד' הגר"א כדין גרדומי ציצית, וא"כ אין בזה משום מכה בפטיש, וצ"ע. ועיין שו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ת סי' ג' שנו"ג בזה, ולמסקנא העלה דמותר להפרידם בשבת.

44 במנחות (כח, ב) איתא ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת, ובגמ' (לה, ב) איתא דנפק"מ לענין שאם יצא בשבת בטלית שאין בכנף אחת ציצית חייב חטאת. וכ"פ טור ושו"ע בסי' י"ג. ועיי"ש ב"י וב"ח דנפק"מ גם לענין שאין מברכין על טלית כזאת וברכתו לבטלה, ועובר בעשה שהרי לובש בגד בלי ציצית כהלכתה. ולפי"ז לשון הראב"ם צ"ב אמאי לא כתב ג"כ דעובר בעשה. והרמב"ם בפ"א ה"ה כתב וארבע הציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת, ועיין ספר קרן אורה שהקשה דלא נתבאר כוונת הרמב"ם, ומאי נפק"מ אי מצוה אחת היא או כל חד וחד מצוה אחת היא. ונראה לבאר ד' הרמב"ם ע"פ מש"כ בס' המצוות שורש י"א שכל מצוה המורכבת מחלקים אינה נמנית אלא כמצוה אחת במנין המצוות, ושם הביא לשון מכילתא לענין תכלת ולבן. ועיין השגות הרמב"ן מהד' הר"ח"ד שעוועל (ובנדפס ליתא) שהשיג על הרמב"ם בראיתו מהמכילתא, וכי בא התנא הזה עכשיו למנות רמ"ח מ"ע, וללמדנו שלא נביא מצות ציצית בחשבוננו אלא למצוה אחת, זה דבר אינו ראוי לטעות בו, עכ"ל. ועכ"פ ברור הדבר דכוונת הרמב"ם שהם מצוה אחת לענין מנין המצוות.

ציציותיו אי אפשר להתעטף בו, ועיין ביאורה"ל שם שכתב מחלוקת בזה דלד' המג"א אין הפרדת חוטין מעכבת בשעת הדוחק, ולד' הגר"א ועו"ת אפשר דאין לברך עליהם כשהם מסובכים, וביאר מחלוקתם אם דין הפרדת החוטין נהוג רק בתכלת וכמש"כ העיטור ה' בב"י, או שנוהג גם בחוטי לבן. ולדברינו לכאורה המחלוקת אם דין הפרדת החוטין נאמר רק בעת עשיה, דבעינן שיחול עליו שם גדיל וענף ואח"כ אינו מעכב, או דלעולם בעינן שיהיה שם גדיל וענף עליהם. ואף לסברא אחרונה מסתפק הביאורה"ל דשמא לא גרע מגרדומי ציצית. והחזו"א הג"ל אות ט' כתב דהפרדת חוטין מסובכין אינו מעכב בדיעבד ואינו אלא נוי מצוה, ועיי"ש שהעיר ע"ד ביאורה"ל. ובנמוק"י כתב וז"ל: והותיקין כל זמן שמתעטפין מעיינין בחוטין ומפרידין אותם יפה ורואים אם נעקר בהם חוט מעיקרו, ומנהג יפה הוא ליראי מצוות, עכ"ל. ומשמע מדברינו דהפרדת חוטין קודם התעטפות הוא מנהג ותיקין, אך יש לדחות דלעולם סמכין אחזקה שהם פרודים ורק הותיקין מקפידים לעיין בהם קודם עטיפה. ובשו"ע שם ס"ט כתב בסתם קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים כדי שלא יברך לבטלה. ופשט לשונו משמע דיש לחוש שמא נקרע חוט אחד ולא משום דחשש לחוטין מסובכין, אך בנמוק"י מבואר דהעיון בציצית הוא לצורך הפרדת החוטין אם יש צורך וגם כדי לבדוק שמא נקרע חוט אחד מעיקרו.

והנה בדין זה אם הוא חיוב רק בשעת עשיה או דלעולם צריך להפרידם יש עוד נפק"מ לענין הפרדת חוטי ציצית מסובכין בשבת, עיין כף החיים שם סק"ל שהביא מחלוקת פוסקים בזה, ועיין מאמ"ר סק"ט. ובעז' חיים למהרי"ץ בדיני ציצית כתב הדין דצריך להפריד החוטין, ולפי"ז אסור להפרידן בשבת משום מכה בפטיש. וצ"ע דהיינו דוקא

כותנה או זולתם מותר שיהיו החוטים ממין הטלית, משי למשי, וכותנה לכותנה וכיוצא בזה. ומותר שיהיו של צמר או של פשתן, וכך נוהגים לעשות כל מי שראינוהו ושמענו עליו⁴⁷, רצוני לומר שיהיו החוטים מצמר או פשתן ואפילו בכסות של משי והכותנה ודומיהם.

כהרי"ף. ואף בתשו' סי' קכ"ב כתב שדעתו כהרי"ף בזה, ושלא כד' רבי יצחק ב"ר ברוך שחלק על הרי"ף הו' בבעל המאור מס' שבת פרק במה מדליקין ובשו"ת תמים דעים סי' רכ"ד בארוכה. אך צ"ב המשך לשונו שכתב... אבל מה שנראה לנו נוסף על מה שאמר רבי יצחק זצ"ל שמותר לעשות ממשי בטלית של משי ומצמר גפן בטלית של צמר גפן, ובראיה מדברי רבא שאמר צו"פ פוטרין בין במינן בין שלא במינן, שאר מינין במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין, ומה שהזכיר רבי יצחק זצ"ל שלא תהיה הציצית אלא מצו"פ בין במינן בין בשאר מינין לא מצאתי עיקר בשום פנים וכו', ע"כ. ולכאורה ביאור דבריו שהרמב"ם הוסיף על דברי הרי"ף הדין דשאר מינין נפטרים במינן, וצ"ע שהרי גם הרי"ף כתב כן בהדיא וכמו שביארוהו הרא"ש והב"י. וגם מה שאמר בשם רבי יצחק שלא תהיה הציצית בשאר מינים אלא מצו"פ, הנה לא נמצא כן בהרי"ף לא בהלכות ולא בשו"ת הרי"ף סי' רצ"ו. ונראה יותר לומר שכוונתו לרבי יצחק ב"ר ברוך הנזכר לעיל בתשו' שחלק על הרי"ף ועל זה סובבים דברי הרמב"ם, וכ"ה בתמים דעים הנ"ל וז"ל: והתברר כי כלל מיני הבגדים כעמר גופנא וכלך וסרקון חייבין לבושיהון בציצית כצו"פ מן התורה, ובזה"ז שאין לנו תכלת צריך שנעשה הציצית מצמר, כי לא יתכן צבע אלא לצמר שהוא קרוב להיות תכלת והפשתן לא יתכן ממנו תכלת, עכ"ל. ועל זה חולק הרמב"ם. אך עדיין צ"ב דריב"ב כתב דאין שאר מינים נפטרים רק בצמר, ואילו הרמב"ם הביא בשמו דרך צו"פ פוטרין, וצ"ע. ועכ"פ נראה ברור שאין דברי הרמב"ם סובבים על הרי"ף ודו"ק.

45 יש כאן שתי הלכות שנחלקו בהן גאונים וראשונים, האחת אם מותר לעשות ציצית של פשתן לטלית של פשתן, והשניה אם בשאר מיני בגדים כגון משי וכותנה נפטרים דוקא בצמר ופשתים או אפי' בציצית ממינם. וז"ל הרמב"ם בפ"ג ה"ה: כסות של צמר עושין לבן שלה חוטי צמר, וכסות של פשתן עושין לבן שלה חוטי פשתן ממינה, ושאר בגדים עושין לבן של כל מין ומין ממינו כגון חוטי משי לכסות משי וחוטי נוצה לכסות נוצה, ואם רצה לעשות לבן של כל מין ומין מצמר או מפשתים עושה, מפני שהצמר והפשתן פוטרין בין במינן בין שלא במינן, ושאר מינין במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין, עכ"ל. וכך הם דברי הראב"ם כאן. אך צ"ב דיוק לשונו, דמשמע דבשאר מינים מותר שתהיה הציצית ממינם ומותר שיהיה של צמר ופשתים, ומשמע שהם בדרגה שווה ממינן או מצמר ופשתים, ואילו לשון הרמב"ם עושין לבן של כל מין ומין ממינו וכו', משמע שיש עדיפות לעשות ציצית ממינם, אלא שמותר גם לעשות מצו"פ לשאר בגדים.

46 במקור בל"ע "פשתן", וט"ס היא, ונראה דטעות המעתיק הוא, דהרי מיירי בטלית של שאר מינים.

47 הוא כדי לחזק פסק זה כנגד השיטות דס"ל דציצית של פשתן אין פוטר בטלית של פשתן, וכנגד מאן דס"ל דאין שאר מינים נפטרים אלא בצמר. והרי"ף בהל' ציצית סי' רע"ג ביאר בארוכה, והוכיח שלא כד' האומרים דציצית של פשתן אסור בטלית של פשתן, ולמסקנא כתב דשאר מינים חייבים מדרבנן ונפטרים במינן ובצו"פ, וד' הרמב"ם

וזוהי צורת עשיית הציצית בימינו שחסירה לנו ידיעת צביעת התכלת, אבל בימים הקדמונים דורות הראשונים הנה היתה עשייתו שיהיה אחד משמונת החוטים⁴⁸, והוא שכורכים בו את החוליות צמר תכול, תכלות זכה⁴⁹, דומה לגוון הענן שנדמה

כמראה הרקיע הנראה לעין האדם כשעה שהשמים בהירים בלי עננות. ועיין הל' כלהמ"ק הנ"ל. ובספר "אלמרשד אלכאפי" (המדריך המספיק) לרבי תנחום הירושלמי ערך פתך כתב: אומרים על הגוון הכחול כשתיארו את התכלת שהוא גוון שמיימי כחול בהיר נוטה אל הלבון, אמר תכלת כעין הרקיע והוא כפתוך שבכוחל, כלומר הבהיר שבכוחל והוא התכלת והוא נוטה מעט לכחול והשוו בו את בהירותו, ע"כ. ונוס' הנדפס הנראית לעין השמש, ואפשר דלנוס' זו ביאורו כי כשהשמש ברקיע הרי הרקיע נראה במראה כחול בהיר והוא גוון התכלת, משא"כ ביום המעונן שאז המקומות הגלויים ברקיע אינם צחים ובהירים. וקצת צ"ע לפי"ז מה שהשווה התכלת הפתוכה לשחור, הן במש"כ בהלכה זו כגון שצבעו באסטיס או (בשחור או) בשאר המשחירין, וכן ממש"כ בהל' ח' חוץ מן השחור שהוא נראה כתכלת.

ובהל' יסודי התורה פ"ג ה"ג כתב הרמב"ם כל הגלגלים [עיי"ש ה"א שהשמים הם גלגלים] וכו' ואין להם לא עין [גוון] אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות, וזה שאנו רואים אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר, ע"כ. וא"ש מש"כ הנראית לעין. וכך נראה ביאור דברי הראב"ם שכתב דומה לגוון הענן, דלכאורה צ"ב שהרי אין גוון הענן תכול אלא אפרורי, ואפשר שכוונתו לאויר שבאטמוספירה שנדמה לנו שהם השמים ואינם אלא כדמות ענן זך שמראהו לעינינו הוא תכול. ובספר הברית ח"א מאמר ד' פט"ו כתב שהשמים מפני קוצר ראותנו איננו רואים בהם גוון וכו', ועיי"ש שביאר איך נוצר לעינינו גוון התכלת ברקיע.

48 כ"ה ד' הרמב"ם בפ"א ה"ו שכתב ויהיה אחד משמונת החוטים חוט תכלת והשבעה לבן. ובמדרש הגדול פר' שלח על ציצית הכנף פתיל תכלת, פתיל אחד ולא שנים, כיצד הוא עושה, עושה אחד משמונת החוטים תכלת והשבעה לבן וכו'. ודבריו לקוחים מתשו' הרמב"ם סי' רפ"ו שכ"כ שנאמר פתיל אחד ולא שנים. ואף הראב"ם כתב להלן וזהו פי' אמרו יתעלה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. ונראה שכוונתו דמכאן ילפינן דסגי בחוט אחד של תכלת מתוך השמונה. ועיין השגת הראב"ד דס"ל דבעינן שני חוטים של תכלת ועיין כס"מ מש"כ בזה.

49 מפשט לשונו משמע שהתכלות האמורה כאן היא תכול בהיר ולא כהה הנוטה לשחורות, וכ"כ בפירושו לתורה (שמות כה) וז"ל: ותכלת, צמר צבוע בגוון שהוא כחול זך [בהיר] בין הכחול העמוק [הכהה] והלבון, וצביעתו בדם חלזון דוקא ולא בזולתו, וביארה הקבלה את זה בתכלת של ציצית, ע"כ. ומבואר מלשון הראב"ם דבין בציצית ובין בגדי כהונה אין התכלת נעשית אלא מדם חלזון ולא בזולתו, וכן הבין בד' אביו הרמב"ם, ולא כמו שדייק מלשונו דרק בציצית מצריך דם חלזון ולא בכגדי כהונה. ועיין ס' המפתח להל' כלי המקדש פ"ח הי"ג, וקופת הרוכלים לבעל התפארת ישראל בדין בגדי כהונה, ומס' ציצית בפירוש ארגמן להגר"ק. וזה לשון הרמב"ם בפ"ב מהל' ציצית ה"א: תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כפתוך שבכוחל, וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין בטהרו של רקיע (נוס' כח"י), ע"כ. ופתוך היינו גוון מעורב בכוחל ומתוך כך הוא בהיר וזך, שהכוחל עצמו הוא בגוון כחול אפרורי וכשמעורב עם לבנונית נעשה תכול בהיר, והוא

לעין שהוא גוון השמים, ויושג הצבע הזה בצמר על ידי צביעתו בדם דג העולה מן הים ונקרא חלזון⁵⁰, ולחוסר ידיעת הדג הזה במסורת מדוייקת בו⁵¹, נמנעה מהדורות האחרונים עשיית התכלת⁵², וזה הוא פירוש אמרו יתעלה⁵³ ונתנו על

אוצר החכמה

לכל, והתכלת אינה מצויה בכל מקום ולא בכל זמן מפני הצבע שאמרנו. וכוונתו למה שאמר בתחלת הפרק והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביפיה ולא תשתנה, וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אע"פ שהוא כעין הרקיע, ע"כ. ולכאורה מבואר דלד' הרמב"ם גם אם יוזהה החלזון של ההלכה ויפיקו ממנו צבע תכלת עדיין אי אפשר לקבוע בוודאות שזוהי התכלת, כיון שאין ידוע לנו גוון התכלת האמורה בתורה. ואף לד' הראב"ם שהעדר מצות תכלת הוא מחמת חוסר ידיעת החלזון אפשר דאם יזהו סוג מסויים ויאמרו שהוא החלזון, מ"מ כיון שלא יצאנו מידי ספק ומחלוקת בזהויו אין לצבוע בו. ועוד שאף הראב"ם כתב מתחלה כלשון הרמב"ם שחסירה לנו ידיעת צביעת התכלת יש לומר שאין לשים היום ציציות תכלת, ראפשר לבוא לידי מכשלה, שהרואה תכלת זו וסבור בוודאות שהיא התכלת האמורה בתורה ויבוא לתלות ציציות תכלת גם בטלית של פשתן, ויכשל באיסור שעטנו כיון שאפשר שאינו התכלת, וכפי שידוע שיש מחלוקת והתלבטויות בזהויו, ונמצא שיש לו חוט של צמר בטליתו במקום שאין בו מצוה.

52 לדבריו פסקה התכלת רק בדורות מאוחרים, ואפשר שכוונתו לתקופת הגאונים, ואע"פ שמצאנו בדברי הגאונים רבי שמואל בן חפני ורב נטרוניא גאון סדר עשיית התכלת אינה ראייה שהיתה מצויה בימיהם, שהרי גם הרמב"ם כתב סדר צביעת התכלת אע"פ שלא היתה בימיו. אמנם בגמ' מנחות (מב, ב) איתא אמר ליה אביי לרב שמואל בר רב יהודה האי תכילתא היכי צבעיתו לה, ומוכת דכומן האמוראים עדיין היתה להם עשיית תכלת בציצית, וא"כ אחרי

50 בגמ' מנחות (מד, א) חלזון זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה. ואף הרמב"ם כתב ואח"כ מביאין דם חלזון והוא דג וכו', ומבואר דס"ל שהחלזון הוא דג ולא מרמשי הארץ, ואף שבגמ' אמרו דומה לדג הכוונה במבנה גופו שהוא מאורך ולעולם הוא גרל בים. ורש"י שם כתב דעולה מן הארץ, ועיין נודע ביהודה תניינא או"ח סי' ג' שכתב דכוונת רש"י דאינו גרל בים אלא רמש הארץ, אלא דהקשה דבמקומות אחרים כתב רש"י דעולה מן הים, ועיין גליון הש"ס לרעק"א שציין מראי מקומות ברש"י. וכתב עוד הרמב"ם ודמו שחור כדיו ובים המלח הוא מצוי וכו'. ובקופת הרוכלים הג"ל הבין שהדברים כפשטם, ומסיק ראייה מכאן שיש יצורים חיים בים המלח ולא כמקובל לקרותו ים המות שאין בו חיים. ועיי"ש שהעיר על דברי רש"י הג"ל. אך אין כוונת הרמב"ם כאן לים המלח ימה של סדום אלא כוונתו לים הגדול הנקרא בל"ע "אלבחר אלמאלח", וכן הוא דרכו להשתמש בשם זה, עיין פיהמ"ש כלים פט"ו מ"א וכן בסיום פירושו למשנה. ועיי"ע בי' הרד"ל לפרקי דרבי אליעזר פי"ח בהגהות אות ה' שהגיה דצ"ל "בים הגדול", עיי"ש.

51 כלומר שנחלקו הדיעות בזהויו של החלזון, ומטעם זה נמנעו ממצות התכלת. ובפיהמ"ש להרמב"ם מנחות פ"ד מ"א כתב על התכלת "ואינו אצלינו היום לפי שאין אנו יודעים צביעתו כיון שאין כל מראה תכלת בצמר נקרא תכלת, אלא תכלות ידועה שלא תיתכן היום ולכן אנו עושים הלבן לבדו", ע"כ. ומלשונו משמע שאין החסרון בזהויו החלזון אלא בחוסר ידיעת גוון התכלת, וכך היא משמעות לשונו בסו"פ ב' לפי שהלבן מצוי

ציצית הכנף פתיל תכלת⁵⁴, כמו שכללה הקבלה. וכאשר ימצא התכלת יעשוהו ואפילו בטליתות הפשתן⁵⁵, לפי שכלאים דחווה בציצית⁵⁶ לפי היסודות המקובלים, ויש לזה ראייה במקרא הזכירה.

1234567

דחווה לא הותר לו כי אם בשעת מצותו, ובאופן שאינו יכול לעשות בלא דחיה. וכבר האריכו ראשונים ואחרונים בגדרי הותרה או דחווה, ועוד נפק"מ נאמרו בזה.

אך צ"ב אם נאמר דכלאים בציצית דחווה היא א"כ למה לא חייבנוהו שילבש רק טלית של צמר באופן שאין צריך לדחות איסור כלאים בטלית של פשתן, דבשלמא אי נימא הותרה כיון שהותר הותר, אך אם היא דחווה למה לא ילבש רק טלית של צמר. ושור"ה שהתוס' בכתובות (מ, א) ד"ה כגון כתבו וז"ל: וזה אין לנו לומר שיהא אסור ללבוש טלית של פשתן משום דאפשר בשל צמר דאין זה חשוב אפשר, ע"כ.

והכס"מ בפ"ג ה"ו ובב"י סי' י"א כתב ליישב קושיית התוס' דקושיא מעיקרא ליתא, דכיון דדרשין סמוכים למישרי כלאים בציצית אי אמרת דאין מטילין חוטי תכלת בטלית של פשתן א"כ כלאים דשרא רחמנא בציצית היכי משכחת לה, עיי"ש.

ועיי"ע פני יהושע כתובות וקובץ הערות סי' י"ד אות א ושור"ה שרידי אש ח"א סי' א אות ט מש"כ בשיטת התוס'. ובכס"מ הנ"ל כתב עוד בד' הרמב"ם שאף שמטיל תכלת בטלית של פשתן מ"מ אינו רשאי להטיל חוטי לבן של צמר לפשתן, דלא הותר רק היכא דלא אפשר בענין אחר, ועיי"ע מג"ח מצוה רס"ד אות א' וקובץ הערות סי' ז' אות ד' מש"כ בזה.

והרמב"ם בדין עשיית חוטי צמר לבן בלבד בבגד פשתן או של פשתן בבגד צמר כתב וז"ל: בדין שיהיה מותר, שהשעטנו מותר לענין ציצית שהרי התכלת צמר היא ומטילין אותה לפשתן, ומפני מה אין עושין כן, מפני שאפשר לעשות הלבן שלה ממינה, וכל מקום וכו' אם אתה יכול לקיים שניהם הרי מוטב ואם לאו יבוא עשה וידחה את לא תעשה

תקופת האמוראים פסקה עשיית התכלת. ולעומת זה במדרש רבה ותנחומא פר' שלח נאמר שהתכלת נגנז. וצ"ב לשון נגנז דלאיזה צורך נגנז, ובפרט למש"כ הרמב"ם דלא נודע לנו איכות צביעתו, ואפי' למש"כ הראב"ם דאין לנו מסורת בזהויו של החלזון צ"ב לשון נגנז, ואפשר דבהשאלה אמרו נגנז כלומר שנעלם מאתנו. ובס' החינוך מ' שפ"ו כתב וזה ימים רבים לישראל לא שמענו מי שזכה לתכלת בטליתו. וצריך לומר דלרוב טלטולי הגליות השתבשה מסורת התכלת ונפסקה הרציפות.

53 במדבר טו, לח.

54 כאן יליף מפסוק זה דבעינן פתיל אחד של תכלת וכמשנ"ת לעיל. ובתחלת פרק זה כתב שנלמד מפסוק זה שצריכים להיות שזורים, ויליף מתי' פתיל. ויש לומר דאה"נ כמה הלכות נאמרו בתי' פתיל. או אפשר דמש"כ וזהו פירוש וכו' היינו באופן כללי על עצם מצות התכלת בציצית.

55 כלומר דמצות תכלת בציצית נאמרה אף במקום שיש בו איסור כלאים, וכמו שדרשו סמוכים, לא תלבש שעטנו גדילים תעשה לך (יכמות ד) שאף במקום כלאים תעשה ציצית, והיינו חוט של תכלת שהוא מצמר אף בטלית של פשתן. ובמנחות (מ, ב) איתא תכלת אין בה משום כלאים.

56 לכאורה כוונתו דבמקום מצוה עשה דוחה לא תעשה, וכמו שכתב לפי היסודות המקובלים שהוא עדל"ת, ואין נפק"מ לענין זה אם כלאים בציצית הוה הותרה או דחווה. ויש לומר דדרך אגב השמיענו דכלאים בציצית היא דחווה, והנפק"מ בשעה שאין חייב בציצית אי מותר ללבוש ציצית שיש בה כלאים, דאי נימא דהותרה א"כ יכול ללבוש טלית כזו גם בשעה שפטור מהמצוה, אבל אם הוא בגדר

ובצביעת התכלת ולבישת הציצית העשוי בהם הוספות הלכתיות, ולא נאריך בהם לפי שאינן שייכות לענייננו, והן מצויות בהלכות ציצית מן החיבור. ולביאור הקבלה הוא מה שאמרה המשנה⁵⁷, והוא, התכלת אינה מעכבת את הלבן.

ועושים את הציצית היום מחוטי פשתן בלבד בטליתות הפשתן, ומחוטי צמר בלבד בטליתות של צמר, וכיון שאין חובה לצבוע את החוטים הללו נקראו בלשון חכמים חוטי לבן⁵⁸.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

וכיון שאין חובה וכו'. וכן כתב הטור בהבנת ד' הרמב"ם, ועיין כס"מ וב"י סי' ט' שחזק פירוש זה, ודחה את פירושו של מהר"י בן חביב שחלק על הטור בהבנת ד' הרמב"ם וס"ל שרשאי לעשות הציצית בגוון הטלית, ולא בא אלא לשלול בטלית שכולה תכלת שלא יעשם בצבע שחור. וממשמעות ד' הראב"ם שכתב שאין חובה וכו' מבואר שד' הרמב"ם היא כהבנת הטור, וכד' רש"י במנחות (מא) והראב"ד. ומש"כ וזה הענף הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצבוע, היינו ביחס לחוט התכלת שיש מצוה לצבוע בזמן שיש תכלת, שאז אין מצוה לצבוע יתר החוטים ואע"פ שיש מעלה לצבוע החוטים בגוון הטלית.

אך לפי"ז צ"ע אמאי לא חשו לד' הרמב"ם לצבוע חוטי הלבן כגוון ה"שמלה" שהיתה בצבע שחור, ועלה בדעתי לומר דכיון שכתב הרמב"ם דבצבע שחור לא יעשה, א"כ לא שנה בין בזמן שיש תכלת לבין הזמן הזה שאין תכלת אין עושין ציצית בצבע שחור וכפשט ההלכה. ושור"ר שאין הדין כן, שהרי הב"י כתב דעד כאן לא כתב הרמב"ם אלא בזמן שהיה תכלת נוהג, אבל האידנא דאין לנו תכלת אין חילוק בין צבע תכלת לשאר צבעונין, והלכך טלית שכולה תכלת מטיל ציצית תכלת ושפיר דמי, ואדרבא צריך הוא לעשות כן כדי שיהיה הציצית מצבע הטלית כנ"ל, עכת"ד. וכן כתב בסיום לשונו שם שנכון ליזהר בדבר וכן ראיתי המדקדקים וכו', וכן פסק בשו"ע ס"ה, והרמ"א חולק דהאשכנזים אין נוהגים לעשות הציצית רק לבנים. וכתב השת"ז

וכאן אפשר לקיים את שתיהם, ע"כ. והנה אע"פ שמתחלת לשונו דכלאים בציצית מותר ומשמע דהוי הותרה, מ"מ בסוף דבריו שכתב שהרי אפשר לקיים את שתיהם משמע דלא הוי הותרה אלא דחווה. ובהל' ד' כתב כסות של פשתן אין מטילין בה תכלת וכו' גזירה שמא יתכסה בה בלילה, ומשמע דלא הוי הותרה, וכ"כ הכס"מ בהל' ח' במה שהתיר ללבוש ציצית בלילה והיינו כשאינה של כלאים, וכן בהל' י' במש"כ נשים שרצו להתעטף בציצית מתעטפים וכו', כתב הראב"ד ובלבד שאין בה כלאים ועיי"ש בכס"מ ובמפרשים, וכן בסוף הל' כלאים כתב הרמב"ם כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפי' במקדש לוקין וכו', ולא הותרו אלא בשעת עבודה שהיא מצוה עשה כמו הציצית, ע"כ. ומבואר מכל זה דס"ל דכלאים בציצית הוי דחווה דומיא דכלאים בבגדי כהונה, והם דברי הראב"ם כאן.

57 מנחות פ"ד ה"א.

58 כתב הרמב"ם בפ"א ה"א, וזה הענף הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצבוע. אך לשון הראב"ם שאין חובה משמע שיש מעלה בצביעת חוטי הציצית, וכוונתו למש"כ הרמב"ם בפ"ב ה"ח טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה, אם ירוקה ירוקין ואם אדומה אדומין, היתה כולה תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת, ע"כ. ומלשונו משמע שיש לעשות הציצית בגוון הטלית. ואהא קאמר הראב"ם